

ДУШЕВНЕ ЧИ ПСИХІЧНЕ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Мисливий В. А.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0002-7246-3683
vladimir@myslyvyy.com*

Стаднік С. С.,

*студентка 2 курсу факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0009-0007-5200-3464
stadnik.sofia@gmail.com*

У статті розглянуто кримінально-правові категорії «душевне» і «психічне», які характеризують ознаки суб'єктивної сторони в кримінальному праві України, оскільки як правомірна так і протиправна діяльність особи в межах його норм нерозривно пов'язана з психічними якостями людини. Відзначено, що названі категорії важливі для кримінально-правової оцінки обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, а також аналізу ознак суб'єктивної сторони окремих злочинів проти здоров'я та життя людини, їх кваліфікації, врахування в якості обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, а також його призначення. Розглянуто генезу поняття «душевне» в кримінальному праві, його усталений характер та спорідненість з терміном «психічне», а також наскрізне застосування цих категорій у чинному кримінальному законодавстві. Наголошено, що такі ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як осудність, обмежена осудність, неосудність, вина, мотив, мета та інші за своєю природою ґрунтуються на ключовому понятті «психічний», а також визначаються через дефініцію «сильне душевне хвилювання». При цьому центральним чинником останньої виступає термін «душевне». На основі аналізу кримінально-правової теорії, законодавства та судової практики підтверджується недоцільність вживання у кримінальному законодавстві поняття «сильне душевне хвилювання», оскільки воно не відповідає рівню сучасної психологічної науки. Зроблено висновок про неможливість заміни поняття «сильне душевне хвилювання» такими термінами, як фізіологічний або кумулятивний афект, фрустрація та іншими. За результатами проведеного дослідження щодо кримінально-правового дискурсу категорій «душевного» та «психічного» зроблено висновок на користь останнього, на підставі чого в Кримінальному кодексі України пропонується заміна словосполучення «сильне душевне хвилювання» на законодавчу конструкцію «надзвичайний психічний стан» особи.

Ключові слова: кримінальне законодавство, кримінальне правопорушення, юридична відповідальність, судочинство, сильне душевне хвилювання, психічний стан, фізіологічний афект, надзвичайний психічний стан.

Постановка проблеми. Кримінально-правова оцінка зовнішньої діяльності особи вимагає врахування її єдності з психічними процесами, оскільки як правомірні, так і протиправні прояви поведінки особи у контексті кримінального права нерозривно пов'язані із внутрішніми, суб'єктивними факторами. При цьому особу поза умислом і намірами її психічний стан може спонукати як до позитивної поведінки при відсічі суспільно небезпечного посягання, так і навпаки, схильності до агресії, бажання помсти, імпульсивності чи ревнощів та іншим проявам психічної діяльності при вчиненні кримінального правопорушення.

Кримінальний кодекс України (далі – КК) містить такі ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як осудність, неосудність, вина, мотив і мета та інші кримінально-правові категорії, що ґрунтуються на ключовому понятті «психічний». Поряд з цим, в окремих нормах кодексу емоційний стан особи визначається через іншу дефініцію – «сильне душевне хвилювання», певним субстратом якої є термін «душевне». Незважаючи на спорідненість, теоретичну розробленість та усталену практику застосовування цих понять для кримінально-правової характеристики та оцінки психічної діяльності особи, існує потреба подальшого дослідження їх сутності, ролі та значення у кримінальному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психічна діяльність особи у кримінальному праві досліджена в наукових працях М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, А. Ф. Зелінського, П. С. Матишевського, А. О. Пінаєва, М. І. Панова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, С. А. Тарарухіна, С. С. Яценка, а також у сучасних наукових розробках О. В. Авраменка, А. В. Байлова, В. М. Бурдіна, Р. В. Вереші, Н. О. Гуторової, О. В. Зайцева, О. М. Костенка, В. О. Навроцького, Л. А. Остапенко, А. В. Савченка, С. Д. Шапченка, Л. І. Шеховцової, Н. М. Ярмиш та інших науковців. Водночас, віддаючи належне науковій спадщині плеяди фундаторів та авторам сучасних наукових розвідок, кримінально-правова наука вимагає подальшого дослідження питань, пов'язаних з особливостями психічного стану особи, зокрема з'ясування категорій «психічне» та «душевне» й їх використання в кримінальному законодавстві та правозастосовній практиці.

Метою цієї статті є дослідження в теоретичному та прикладному кримінально-правовому дискурсі категорій «психічного» та «душевного» щодо їх обґрунтованого законодавчого визначення та використання у правозастосовній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Витоки терміну «душевне» в кримінальному праві простежуються через філософію, психологію та право з античних часів до сьогодення задля врахування оцінки поведінки людини, її психічного стану, що може суттєво впливати на здатність людини до осмисленої і контрольованої діяльності при визначенні юридичної відповідальності. Психічний стан особи вже у римському праві враховувався при вчиненні діяння під впливом страху або примусу. У середньовіччя судді визнавали, що деякі злочини вчиняються в стані сильного емоційного збудження людини, що могло впливати на її відповідальність. У XVIII-XIX століттях розуміння психологічних аспектів людської поведінки ще більш інтегрувалося у правові системи, а поняття «душевного» стану стало більш визначеним. Так, німецьке кримінальне законодавство 1871 року містило положення про вбивство, вчинене в стані афекту, а в східній частині Європи поняття «сильне душевне хвилювання» було вперше закріплено в ст. 458 Кримінального Уложення 1903 року, в якій йшлося про вбивство в стані сильного душевного хвилювання.

У вітчизняному кримінальному законодавстві поняття «сильне душевне хвилювання» було передбачене у КК УСРР 1922 року як умисне вбивство, вчинене під впливом сильного душевного хвилювання (ст. 144) та умисне тяжке або менш тяжке тілесне ушкодження, нанесене під впливом сильного душевного хвилювання (ст. 152) (Уголовный кодекс, 1924). КК УРСР 1960 року закріпив ці положення у ст. 95 «Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання» та ст. 103 «Умисне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання» (Кримінальний кодекс, 1963). Із здобуттям Україною незалежності КК 2001 року також передбачив відповідальність за злочини, вчинені в стані сильного душевного хвилювання. Отже поняття «сильне душевне хвилювання» в українському кримінальному праві має свої витоки, починаючи з радянської доби до сьогодення та вже протягом понад століття міститься в його нормах.

Для з'ясування поняття «сильне душевне хвилювання» важливим є визначення природи його ключового терміну – «душевний», який, на нашу думку, виник і закріпився у законодавстві під тривалим впливом релігійних постулатів на систему права світської держави. Первісне джерело його виникнення – «душа», сягає вглиб історії і культури людства та пов'язане зі спробами осмислення сутності буття, свідомості та емоцій, адже у давніх релігійних віруваннях душа розглядалася як нематеріальна сутність, що продовжує існувати після смерті людини. Отже поняття «душевне» має глибокі історичні корені, тривалу еволюцію та багатозначний вимір. У сучасній психології термін «душевне» вказує на внутрішній, емоційний стан людини, акцентує увагу на тому, що хвилювання має внутрішню, ментальну природу і стосується психологічного стану особи, що виникає як під час законослухняної поведінки, так і при вчиненні особою окремих кримінальних правопорушень. Проте в сучасних наукових філософських, психологічних та інших джерелах термін «душевний» не використовується або вживається дуже рідко лише як синонім слова «психіка». Зважаючи на це, використання терміну «душевний» у нормах чинного КК є парадоксом, на що звертав увагу В. М. Бурдін, обґрунтовано стверджуючи, що «законодавець не може використовувати для позначення певних емоційних станів у кримінальному законі терміни, які не використовуються в психологічній науці» (Бурдін, 2006, с. 16). До речі, варто звернути увагу на те, що аналогічні терміни також вживаються у чинному цивільному та адміністративному законодавстві України.

Натомість звернення до терміну «психічний» у кримінальному праві показує його більш широке та системне використання. Так, він є незамінним субстратом норм кодексу, які стосуються психічного стану особи у кримінально-правовому розумінні, з огляду на визначення її осудності (ч. 1 ст. 19 КК) та обмеженої осудності (ч. 1 ст. 20 КК), або у протилежному випадку – неосудності (ч. 2 ст. 19 КК). Отже в КК категорія «психічний» є ключовим терміном для визначення такої обов'язкової ознаки суб'єкта, як осудність, а також у понятті вини, що визначена як психічне ставлення особи до вчинюваного діяння (ст. 23 КК).

Разом з цим, термін «душевне» вживається як синонім поняття «психічне» серед обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Адже при необхідній обороні особа, яка через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту не підлягає кримінальній відповідальності (ч. 4 ст. 36 КК), а в стані крайньої необхідності – якщо особа внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожувала, не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці (ч. 3 ст. 39 КК).

В інших випадках ці категорії законодавець використовує в якості ознак обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання. Зокрема обставиною, що пом'якшує покарання, закон передбачає вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням (п. 7 ст. 66 КК), обтяжуючими обставинами вчинення посягання щодо особи, яка страждає на психічний розлад (п. 6 ст. 67 КК) та вчинення кримінального правопорушення з використанням особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством (п. 9 ст. 67 КК). У нормах, що стосуються покарання, а також інших заходів кримінально-правового характеру поняття «психічне» взагалі набуває панівного значення.

У свою чергу аналіз норм Особливої частини КК показує, що термін «душевне» закріплено у ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» та ст. 123 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання», проте зміст поняття «стан сильного душевного хвилювання» в законі не розкривається. Однак воно надається у п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 р. № 2, в якому суб'єктивна сторона статей 116 та 123 КК «... характеризується не лише умислом, а й таким емоційним станом винного, який значною мірою знижував його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними» (Постанова Пленуму ВС України, 2003, № 2). Таким чином, стан сильного душевного хвилювання являє собою конкретний психічний стан особи з певними характеристиками, встановлення яких у поведінці особи вимагає використання спеціальних знань у сфері психології і психіатрії, що слугує предметом відповідних експертиз, а за необхідності й їх синтезу, зокрема визначенням у підекспертної особи: індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовірних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей (Наказ Міністерства юстиції України, 1998, № 53/5).

При цьому аналіз офіційно рекомендованих для постановки перед експертом питань вказує на обмежене використання терміну «душевне», який пропонується лише у двох із понад 30 питань, а саме: 1) чи перебувала підекспертна особа в стані вираженого емоційного збудження або емоційного напруження, що може розглядатися як психологічна підстава стану сильного душевного хвилювання? 2) чи перебувала підекспертна особа на момент скоєння протиправних дій у стані фізіологічного афекту як психологічної підстави сильного душевного хвилювання? Герменевтичне тлумачення змісту цих питань показує, що конструкція «сильне душевне хвилювання» вказується не як суто психологічна категорія, а як юридична підстава вказаного стану у відповідних кримінально-правових нормах. Проте у цьому словосполученні термін «душевне» не відповідає своєму змістовному призначенню та є уразливим, адже ні психологія ні психіатрія не надають йому будь-якого інструментального значення, а визнані в науковій практиці психологічні та психіатричні методики, що використовуються при проведенні цих експертиз, не досліджують поняття «душевне» при вирішенні поставлених перед ними питань.

Звернення до походження терміну «хвилювання» показує, що він визначається як нервово збудження, стан неспокою, зумовлені страхом, радістю, тривогою, чеканням та іншими емоціями, що беззаперечно вказує на його психологічне коріння – неспокій, емоційне коливання, стан психіки людини. У психологічній науці «хвилювання» визначається як стан емоційного збудження, який характеризується відчуттям тривоги, неспокою або нервовості. Воно як природна реакція на стресові ситуації або невизначеність може виникати в різних життєвих обставинах, зокрема проявлятися як на фізіологічному рівні (підвищене серцебиття, тремтіння), так і на психічному рівні (неспокійні думки, передчуття негативного результату, тривожність).

Отже психологічна і психіатрична науки в кримінальному судочинстві згідно з буквою закону досліджують психологічні процеси в душі людини, існування якої вони, як відомо, не визнають. Проте, уникаючи цієї колізії, експерти пропонують свої висновки в якості *психологічної підстави* сильного душевного хвилювання як юридичної категорії останнього. У свою чергу судова практика розглядає сильне душевне хвилювання як важливу юридичну ознаку суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, оцінюючи цей стан як раптову, інтенсивну емоцію, зумовлену жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого. У такому стані особа значною мірою втрачає здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Виходячи з цього, у своїй дисертації Л. А. Остапенко, відділяючи стан сильного душевного хвилювання від обмеженої осудності, відзначає, що перший – це стан здорової людини, що супроводжується зміною вольової та інтелектуальної сфер, внаслідок чого значною мірою знижується її здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними. Обмежена ж осудність – це такий стан людини, що характеризується наявністю у неї психічного розладу (Остапенко, 2003).

Досліджуючи поняття «сильне душевне хвилювання» і «фізіологічний афект» як співвідношення загального і часткового, А. В. Байлов дійшов висновку, що «сильне душевне хвилювання» окрім фізіологічного афекту охоплює інші схожі з ним емоційні стани (транс, фрустрація, емоційне збудження або напруга тощо), які не відносяться до останнього, та запропонував замінити в статтях 116 і 123 КК термін «сильне душевне хвилювання» на «фізіологічний афект» (Байлов, 2004). Близьку позицію висловила Л. І. Шеховцова, пропонуючи замінити термін «сильне душевне хвилювання» на термін «афект» із застереженням, що вживання терміну «фізіологічний афект» як доповнення до поняття «афект» є недоцільним (Шеховцова, 2007). На наш погляд, такі пропозиції є позитивними, але їх підтримка можлива за умови, що поняття «афекту» чи «фізіологічного афекту» в кримінальному законі буде достатньо універсальним для заміни поняття «сильне душевне хвилювання». Тобто такий підхід має, передусім, базуватись на засадах положень психологічної науки.

У цьому відношенні конструктивною є ідея В. М. Бурдіна, який пропонує відмовитись від вищевказаних термінів та вжити замість них словосполучення «стан, в якому особа не могла в повній мірі усвідомлювати свої діяння та (або) керувати ними» (Бурдін, 2006, с. 55). Учений має рацію, адже, по-перше, вона базується саме на психологічному підході, апробованому в законі (ст. 20 КК), а по-друге, коригується із рекомендаціями судової практики, яка визнає, що суб'єктивна сторона вбивства або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, відповідальність за які передбачено статтями 116 і 123 КК, характеризується «таким емоційним станом винного, який значною мірою знижує його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними (курсив наш. – В.М.)» (Постанова Пленуму ВС України, 2003, № 2). Однак, вразливість цієї позиції може пояснюватися майже тототожністю її основи із поняттям обмеженої осудності, що уявлятиме правотворчий парадокс, коли термінологічна близькість може не сприяти чіткому розмежуванню певних категорій.

Відзначимо, що в теорії тривають дискусії з цього питання. Так, О. В. Авраменко, повертаючись до пропозиції введення у законодавство терміна «афект» і його одночасне використання з терміном «стан сильного душевного хвилювання», наголошує, що це «не тільки не дає однозначного розуміння психічної характеристики емоційних станів, що ним позначаються, а навпаки, ще більше ускладнює правозастосовну практику, оскільки не тільки стан афекту здатний впливати на свідомість і волю людини, а й інші емоційні стани, такі як стрес, фрустрація та інші» (Авраменко, 2009, с. 71). Водночас, пропонуючи доповнити КК статтю 25-1 «Стан сильного душевного хвилювання», автор визначає його станом сильного душевного хвилювання як емоційного стану особи у виді афекту, стресу чи фрустрації. Очевидно, що тим самим він дещо суперечить своїй попередній позиції.

На наш погляд, проблема одночасного законодавчого застосування зазначених термінів є не лише в тому, що такий підхід не забезпечує однозначного розуміння психічної характеристики емоційних станів особи, а й у тому, що він взагалі поглиблює колізію світоглядних підходів щодо понять «душевне» і «психічне» у праві. До речі, саме така колізія наявна в кримінальному законодавстві деяких пострадянських країн, що визначили в кодексах сильне душевне хвилювання та афект як тотожні кримінально-правові поняття.

Висвітлення законодавчих та теоретичних засад змісту та сутності предмета нашого розгляду вимагає перевірки обґрунтованості наведених пропозицій, у зв'язку з чим нами проаналізовано 83 судових вироків за ст. 116 та 123 КК, які наявні у публічному доступі в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Аналіз показує, що у переважній більшості вироків (43,4%) в якості психологічної підстави сильного душевного хвилювання засуджених суди визнавали стан фізіологічного афекту. Водночас у 12,0% вироків цей стан був визначений як кумулятивний афект. Хоча природа цих психічних явищ є спільною, проте якщо фізіологічний афект являє собою швидку і інтенсивну емоційну реакцію на потужний стимул з вираженими фізіологічними змінами, то кумулятивний афект – це результат

тривалого накопичення емоційних впливів, який проявляється менш інтенсивними, але постійними змінами і може призвести до емоційного виснаження. Відзначимо, що таке розмежування афективного стану засуджених обумовлено конкретними умовами вчинених злочинів.

Ще в 12,0% вироків суди дійшли висновку, що винні особи перебували у стані значного емоційного збудження (напруження), яке має своє самостійне методологічне значення у психології та психофізіології, оскільки охоплює стан, коли людина перебуває під впливом інтенсивних емоцій, що супроводжується значними фізіологічними змінами. До речі, це поняття у вироків часто використовується для опису різних емоційних станів, таких як стрес, тривога, гнів, страх тощо.

Іншими видами психологічної підстави сильного душевного хвилювання суб'єктів цих злочинів суди визнали стан емоційного збудження (10,8%), а також емоційного збудження (фрустрації) (8,4%). Поряд з цим, в деяких випадках суди оцінили такий стан як: виражене нервово-психічне напруження (2,4%), специфічний емоційно-психологічний стан душевного хвилювання (1,2%) та афективної реакції вибухового характеру (1,2%), а також як стан, обумовлений індивідуально-психологічними особливостями особистості (1,2%). На жаль, у 7,2% вироків суди вказали лише саму формулу – стан сильного душевного хвилювання.

При цьому у 36,0% справ проводились психологічна та психіатрична експертизи, суди аналізували висновки експертів, які були визнані належними, допустимими та достовірними. Отже, як показує аналіз, сучасна судова практика вказує на існування різних видів психологічної підстави сильного душевного хвилювання. Через це встановлення єдиного універсального поняття психологічної підстави сильного душевного хвилювання у кримінальному законі на кшталт емоційного стану особи у виді афекту, стресу чи фрустрації тощо є проблематичним, адже навіть найбільш поширений стан афекту при вчиненні цих злочинів становить лише 55,0%, а отже обмежуватися тільки ним буде неможливо.

Таким чином аналіз судових вироків показує, що суди дотримуються переважно близьких критеріїв визначеного в законі стану сильного душевного хвилювання як умови вчинення цих злочинів, але його психологічні особливості мають різний експертний акцент, що не може не впливати на рішення суду. Це вимагає пошуку більш оптимального «діагностичного» визначення феномену вказаного психологічного стану особи. Водночас, доцільним може бути досягнення професійного компромісу між психологами, психіатрами та правниками щодо вироблення єдиного термінологічного підходу як найбільш прийняттого для адекватного відображення вказаного психічного стану особи у царині кримінального права.

Відзначимо, що у ст. 2.3.5 проєкту нового КК зазначений стан пропонується визначити як вчинення кримінального правопорушення в «особливому психічному стані», що в цілому варто підтримати. Але враховуючи те, що в указаному психічному стані йдеться про вчинення умисного вбивства та заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, а термін «особливий» має позитивний відтінок, на наш погляд, більш відповідним буде використання конструкції «надзвичайний психічний стан» особи, оскільки термін «надзвичайний» підкреслює виняткову інтенсивність та екстремальність стану, що характеризує вчинення цих злочинів, адже він вказує на те, що психічний стан особи був не звичайним, а значно виходив за межі відповідних норм її поведінки.

Висновки. Розгляд дискурсу категорій «душевне» та «психічне» в кримінальному праві показує наступне: категорія «сильне душевне хвилювання» існує в кримінальному законодавстві України понад століття та має наскрізне значення в Загальній та Особливій частинах КК; даний феномен, незважаючи на його сталий характер, залишається в законі юридично невизначеним; поняття «душевне» і «психічне» залежно від їх місця в законодавчих конструкціях мають важливу роль, оскільки характеризують як правомірну, так і протиправну поведінку; вказані поняття є критерієм кримінальної відповідальності, обставиною, що знижує ступінь відповідальності особи за умисне вбивство та тяжке тілесне ушкодження, враховуються при індивідуалізації покарання, слугують розкриттю суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень; при встановленні психологічних засад сильного душевного хвилювання суди часто визнають у діях засудженого стан афекту, проте його недостатньо для універсального застосування в законі та на практиці; конструкція «сильне душевне хвилювання» як кримінально-правова категорія є уразливою з огляду на відсутність в її змісті психологічної основи; термін «душевний» у даному словосполученні має теологічне навантаження, тому у суспільстві сучасних знань його варто замінити на «психічний»; поняття «сильне душевне хвилювання» в кримінальному законі доцільно замінити на словосполучення «надзвичайний психічний стан».

Myslyvyy V., Stadnik S. Spiritual or Mental: Criminal Legal Discourse

The article examines the criminal-law categories "soul" and "mental," which characterize the features of the subjective side in the criminal law of Ukraine, as both lawful and unlawful activities of a person within its norms are inextricably linked with their mental qualities. It is noted that these categories are important for the criminal-law assessment of circumstances that exclude criminal unlawfulness of the act, as well as for analyzing the features of the subjective side of certain crimes against health and life, their qualification, consideration as circumstances mitigating and aggravating punishment, and also its imposition. The genesis of the concept "soul" in criminal law, its established nature, and its relationship with the term "mental," as well as the pervasive application of these categories in current criminal legislation, are examined. It is emphasized that such features of the subjective side of a criminal offense as sanity, diminished sanity, insanity, guilt, motive, purpose, and others are inherently based on the key concept of "mental," and are also defined through the term "intense emotional disturbance." At the same time, the term "soul" serves as a central factor in the latter. Based on the analysis of criminal-law theory, legislation, and judicial practice, it is confirmed that the use of the term "intense emotional disturbance" in criminal law is inappropriate since it does not correspond to the level of modern psychological science. It is concluded that it is impossible to replace the concept of "intense emotional disturbance" with such terms as physiological or cumulative affect, frustration, and others. Based on the results of the research regarding the criminal-law discourse of the categories "soul" and "mental," a conclusion is made in favor of the latter, on the basis of which it is proposed to replace the phrase "intense emotional disturbance" in the Criminal Code of Ukraine with the legislative construction "extraordinary mental state" of a person.

Key words: criminal legislation, criminal offense, legal responsibility, legal proceedings, intense emotional disturbance, mental state, physiological affect, extraordinary mental state.

Література:

1. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання за кримінальним правом України : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 244 с.
2. Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2004. 20 с.
3. Бурдін В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : монографія. Львів : ПАІС, 2006. 200 с.
4. Кримінальний кодекс України. Офіційний текст із змінами та доповненнями за станом на 1 грудня 1962 року. Київ : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. 140 с.
5. Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України) : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 19 с.
6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
7. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.
8. Уголовный кодекс с измен. и доп. по 1 ноября 1924 года. Харьков : Юридическое издательство Наркомюста У. С. С. Р, 1924. 74 с.
9. Шеховцова Л. І. Емоційний стан особи, яка вчинила злочин, за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2007. 20 с.

References:

1. Avramenko O. V. (2009). *Stan sylnoho dushevnoho khvyliuvannia za kryminalnym pravom Ukrainy [The State of Extreme Emotional Distress under the Criminal Law of Ukraine]*. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
2. Bailov A. V. (2004). *Kryminalna vidpovidalnist za posiahannia na zhyttia ta zdorovia osoby, vchyneni v stani sylnoho dushevnoho khvyliuvannia [Criminal Liability for Assaults on Life and Health Committed*

- in a State of Extreme Emotional Distress]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv : Natsionalnyi un-t vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
3. Burdin V. M. (2006). *Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny, vchyneni v stani sylnoho dushevnogo khvyliuvannia [Criminal Liability for Crimes Committed in a State of Extreme Emotional Disturbance]* : Lviv : PAIS [in Ukrainian].
 4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Ofitsiinyi tekst iz zminamy ta dopovnenniamy za stanom na 1 hrudnia 1962 roku [The Criminal Code of Ukraine. Official text with amendments and additions as of December 1, 1962] (1963). Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo politychnoi literatury URSR [in Ukrainian].
 5. Ostapenko L. A. (2003). Kryminalno-pravova kharakterystyka umysnykh vbyvstv pry pomiakshuiuchykh obstavynakh (statti 116, 117, 118 KK Ukrainy) [Criminal Legal Characteristic of Intentional Homicides under Mitigating Circumstances (Articles 116, 117, 118 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv : Kyivskiy natsionalnyi un-t imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
 6. Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen [On the Approval of the Instruction on the Appointment and Conduct of Forensic Examinations and Expert Studies and the Scientific and Methodological Recommendations on the Issues of Preparation and Appointment of Forensic Examinations and Expert Studies]. (1998, October 8). *Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy*, 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> [in Ukrainian].
 7. Pro sudovu praktyku v spravakh pro zlochyny proty zhyttia ta zdorovia osoby [On Judicial Practice in Cases of Crimes Against Life and Health of a Person]. (2003, February 7). *Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy*, 2. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> [in Ukrainian].
 8. Uholovnyi kodeks s izmen. i dop. po 1 noiubriu 1924 hoda [Criminal Code with amendments and additions as of November 1, 1924]. Kharkov : Yurydycheskoe izdatelstvo Narkomiusta U.S.S.R.
 9. Shekhovtsova L. I. (2007). Emotsiinyi stan osoby, yaka vchynyla zlochyn, za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy [The Emotional State of a Person Who Has Committed a Crime under the Criminal Legislation of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.08.2024

Стаття рекомендована до друку 30.08.2024